

ШЫН

№ 100
(17901)

2010 чылдың
август 24,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Интеллектуал-политиктиг солун

e-mail: shyntuva@mail.ru

Чазак Даргазының ажил-албаны

ЧОННУ ХҮЛЭЭП АЛГАН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол август 20-аа-Хем кожунга ажилчын сургакчылаашкынны алган, Сарыг-Сеп суурга хамаатыларны хууда арыг талазы-биле хүлээп алган.

Чонну ажил-ишчилери-ажылга соонда республикаларын удуруткучулар берген. Хей уругуна Тас-оолдун дилээн арыг-Сеп суурга уруглар тудуунга кириштирер 011 чылда республикага көөр деп шийтир-инган.

Чонну арат-тараачын ажил-ишчилери удуруткучу Виктор унуң объектинде электринге кожар дугайында юмчалыг харыны ал-бликаның «Биче сайгар-

лыкчы чорукту деткиринин дугайында» тускай сорулгалыг программа езугаар аңаа дуза чедирери көрдүнген. Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол Виктор Чугаевке бодунуң ажил-агынын чоогунга электрин чагыларын баштай тургузуп алырын сүмелзэн, бо айтыргы декабрь ортанга чедир шийтирлээрин Тываның үлетпүр болгаш энергетика сайыды Карим Сагаан-оолга дааскан.

Ол ышкаш Кызыл-Сарыг-Сеп, Сарыг-Сеп-Балгазын аразының автомобиль оруун септээр, төп котельнаядан Енисейская кудум-

чунун тавартыр чоруур чылыдылга оруунуң капитал септелгезин кылыр, «Коммунал ажил-агыны» муниципалдыг бүдүрүлгеге тускай техниканы, кожун эмнелгезинге медицина дериг-херекселерин садып бээр талазы-биле чурттакчыларын дилеглерин сайгарып көргөн. Бо бүгү айтыргыларны хүлээп алышкынга киришкен орук-транспорт комплекзинин болгаш харылзаанын, тудуг болгаш чуртталга-коммунал ажил-агынын, кадык-камгалалынын сайыттары-биле кады сайгарган. Көдүртүнген айтыргыларны шийтирлээринин чогумчалыг аргаларын дилеп тыварын болгаш саналдарын сентябрь 1-ге чедир киирерин яамаларын удуруткучуларынга Чазак Даргазы дааскан.

Бистиң көрр.

Хүннүн айтыры

ДАЛГА СЕЗОНУНГА БЕЛЕТКЕЛ

Далга сезонунга белеткел ажилдары Кызылдың план езугаар чоруп турар. Ол дугайын укурлугун директору Андрей Троцан ТР-ниң анын Даргазы-биле Чазакка болган ужуражыл-нын үезинде илеткээн.

Далга котел агрегатының өрт котелдарның болгаш генераторларның чогуур ителгези кылдынган. Гидро-ишчилелдер чорут-түннелинде, четки ажил-илерден турган үрелген-тынган» — деп, А.Троцан

Амгы үеде Кызылдың ЧЭТ-инин чугула болуп артып турар нарын айтыры — чурттакчы чоннуң болгаш албан черлеринин шынгазаткан чылыг дээш чыгып келген улуг хемчээлдиг өрөзи. Шак ол айтырыг ТР-ниң Чазакка Даргазының муниципалдыг тургузуглар баштың-

нары-биле ажил-херекчи ужуражылгаларының кол темазы бооп келген.

Чыгып келген өрөниң кол кези Кызыл хоорайга онаажып турар. Чылыг берикчи организацияның мурнунга өрөни кызыларының талазы-биле хемчеглер база хоорайның бюджет организациялары-биле ол талазы-биле ажилдарының дугайында Кызыл хоорай мэриязы-биле чугааны кылган.

Мал чеминиң белеткели

ДАРЖАА

ОРУК ДУРГААР ХӨПЭЭННЕР

— Ак-Довурак автоорук-чоруп олургаш, кайы-даа девискээринге мал чемин турарларны көрүп болур. Кыштын берге байдалы а-агылыгларга кончуг сагындырып болган: ын-ге-чагырга-даа, чон-даа иң белеткели дээш дем-ажылдап кирипкен. Кемчик кожунуң девискери кээрге, трактор-н улуг девискээрде сген-ген, хөпээннер бир-ле ыгаш-даа дег апарган, грум-чыскаалдыг тургузуп скерип кагдым. Оруктан трактор башкарыкчызы аң артында кошкан тускай екселде сген белеткекчи-чурукта) чеде бердим.

Дээрге Радик Монгуш деп а-агылыг кижиниң сген илү-дүр. Бо девискээрде ерни алгаш, чижеглей лза, 20 тонна хире сгенни еп болур — деп, олар и: «Силер-биле чугаала-

жыр чайывыс чогул» — дээнзиг тракторун ажилдаткаш, халдып чорупту.

Ажил-ишчи малчынның сген кезип турар ажилдакчыларының адын билип албайн бардым. Ын-чалза-даа олар чуруун көргөш, дараазында боттарының дугайында

база сагындыра бээр боор деп идегеп артып каалы. Ам безин 20 тонна мал чемин белеткеп алган ажил-ишчилеринин түннели эки болуру магат чок.

Авторнуң тырттырган чуруу.

«Шынның» 85 чылынга

ЧЫРЫДЫКЧЫ СОЛУНУМ

Ам мээң харым сезен чоок-шулаан-даа болза, «Шын» солунумга сонугалым өшпээн, ула-на киткеп турар үези деп болур.

Бичимде мен аалывыска кожа аалдың оглундан латин үжүктөрн өөренип ап, бодумнуң адымны салып, үжүглөп, шору номчуптар турган мен. А бо чылын «Шын» солунга «Кызыл кош» дугайында үнген чуруктарда, ооң лозунна-рында латиннеп бижээн кыйгырыг-ларны саат чок номчуп ордум.

Оон дайын үезинде школага өөрени бергеш, чаа үжүктөрн өөренип ап, номнарны болгаш солуннарны номчуп эгелзэн мен. Ынчаарда бистиң Чадаананың №1 ортумак школазының кудумчу-зунга калбак стендиге «Шын» солунуң арты, иштин көзүлдүр азып каан турар чүве. Бис ону сынчарлажып тургаш, оон тыва дылче очулдуруп каан А.С. Пушкинниң шүлүктөрн, Л.Н. Толстойнуң, И.С. Тургеневтин, А.П. Чеховтуң кыска чечен чугааларын болгаш С.А. Сарыг-оолдун, С.Б. Бюрбюнуң чогаалдарын сонугап номчуур турган бис.

Тывада «Шын» солунну ном-чувас кижик чок деп бодаар мен. Дайын үезинде бистиң Хемчик кашпалында, ырак Шом-Шумда чурттап турар малчын араттар безин төпке келгеш, чагыдып алган солунун алгаш, курунга астыпкаш, чанып турарын көргөн мен.

«Шын» солун бодунуң арынна-рынга араттарның амыдыралын экижидер дээш чаа амыдыралче оларны кыйгырып, тудугну, башкы-лаашкынны, эмнээшкынни база культураны сайзырадырын чыры-дып, хей материалдарны парлап, чонга кандыг арга-дуржулганы дамчытпаан дээр. Ынчангы колхоз тудуушкуну совхозтарже шилчил-

гелер канчаар болуп турганы солунуң биске чырыдып турганы уттундурбас. Солундан кижилер хей медээлерни, а харын-даа билгилерни ап турган. Чаа амыды-ралга хей-аады көдүрлүп, ажил-ишке сорук кирген түннелинде Социалистиг Күш-ажылдың Маа-дыры болуп турганнар безин бар. Оларның дугайында база-ла «Шын» солунуң арыннарындан бүгү номчукчулар билип ап турган.

Бо чылын Улуг Тиелелгениң 65 чыл оюн таварыштыр тыва эки тура-чылар дугайында материалдарга оларның ада-иезинге, акы-дуңма-зынга болгаш ажы-төлүңге чедир солун эки чырыткан деп бодаар мен.

Ооң-биле чергелештир «Тос эртин» деп мөөрейниң материал-дарын бо солундан номчуурга, кымга-даа онза солун.

Амгы үеде республикада биче сайгарлыкчы чорук шору күштелип орар. Бүдүрүкчүлөргө дуза кадып, ол-бо черлерге хире-хире болгаш делгелгелер кылып, дуржулга сол-чуушкунун чорудуп турары мактан-чыг-дыр. Республикада «муңчу» хойжулар клуву тургустунганын база-ла ынак солуну арыннарын-дан номчуп, билип алган мен.

Хоочун журналистер Светлана Салчаковна Балчырын, Сергей Дуганович Хертектин, аныяктар Айлаң Даржааның болгаш Айлаң Монгуштуң материалдары уткалыг, номчукчуларга солун болуп турар.

85 чыл оюн демдегелеп турар «Шын» солунга ажил-ишчи чоннуң амыдыралын ам-даа эки чырыда-рын, а ооң коллективинге аас-кежикти, чогадыкчы чедишкын-нерни күзеп тур мен.

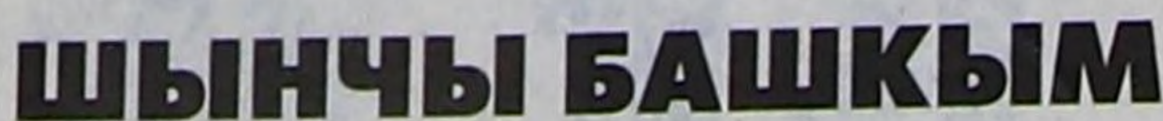
Алдын-оол ОНДАР,
пенсионер.

Чагыдылга-2010 (II)

«ШЫН» — ЧОННУН СОЛУНУ

2010 чылдың ийиги чартык чылында ооң чагыдылгазы айлар аайы-биле Тываның бүгү почта салбырларында, «Тывапечать» КХН-ниң киоски-леринде чоруп турар.

Хүндүлүг номчукчуларывыс, «ШЫН» солунну чагыдып алырынче далажыңар!

Сүт-Хөл кожуун.

Наадымга уткуштур

АДАЛЫГ КИЖИ – ЧОРГААР...

Тыва улустун үлегер домаанда
ышкаш, ачамны «олут-орбас,
чылдын чытпас» дээр болза, хөө-
рем болбас. Россия иштинге бол-
гаш даштыкы чурттарже Индия,
Моол, Афганистан, Украина дээш.
барбаан-четпээн чери-даа чок.
Кылып билбес ажылы мырыңай
нок: трактористеп, чолачылап,
слесарьлап, механиктеп, улуг ин-
женерлеп, малчыннап, чылгычылап,
совхоз директорлап, араттап
дээш, чүнү кылбас дээр. Хөй-ниити
амыдыралынга идепкейлиг киржип,
Чөөн-Хемчик район Советиниң
депутадынга 7 катап согуткан.
Оон күш-ажыл дептеринде 48
хүндүлүг бижиктерни алган болгаш
хөй хөрөк демдектери-биле шаң-
наткан дугайында демдеглеп би-
жээн. «Эки көргүзүглери», «Үле-
герлиг корум-чуруму», «Чыл
планын 300 хуу ажыр күүсеткени»,
«Беш чылдың планын чедиш-
кинниг доосканы», «Социалистиг
чарыштын тиелекчизи» (хөрөк дем-
дээ), Социалистиг күш-ажылдың
маадыры Ю.Зюзинниң шаңналы,
«Күш-ажылдың хоочуну» дээш,
оон-даа өске. Ол ышкаш малдын
баш санын менди камгалап алып,
чаш төлүн чидирг чокка дорук-
турар талазы-биле ол чылдың-на
эки көргүзүглери чедип ап тур-
гаш, хөй малды өстүргөн. Ынчан-
гаш Чөөн-Хемчик кожууннун мур-
накчы муң малдыг малчыннарынын
одуруунда кирген, хүндүлүг би-
жиктер болгаш өртектиг бараан-

«Адалыг кижиге — чоргаар
лиг кижиге — тодуг» деп өгбө
вис өттүр сөглөп каан болган
ада-иевистиң 4 ажы-төлү
чоргаар өзүп келгенивис —
рывыстың ачызы-дыр.

Светлана ДОКПЕР-О

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2009 чылда март 12-де
№ 60 Чарлынга өскерилгелер кириеринин дугайында

муниципалдыг тургузуларның ай округтарының) социал-миктиг хөгжүлдөзүнде муниципалдыг тургузулар удуртукчу-агы ажилын деткирде, тус бот-башкарылга органны-агыл-чорудулгазының дең-ин эки дээр көргүзүлгелерин алырында дуза кадар со-биле **доктаадырым болза:** Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Тыва Республиканың муниципалдыг районунга ай округунга) тус чер бот-башкарылга органны-агыл-чорудулгазының деңгелин эки көргүзүлгелерин чедип алырда ш (азы) алганда дуза кадар га-биле грантызының дуга-а № 60 Чарлынга («Тувин-трава», 2009, март 19, июль Шы», 2009, июль 28) дараа-а өскерилгелер кириер:

Чарлыктын 2 пунктузун да-инда эдилге-биле бижири:

2. Капсырылгаларны доктаа-

Тыва Республиканың Чазаның азының Тыва Республиканың муниципалдыг районунга (хоорай унга) тус чер бот-башкарылга-чорудулгазының деңгелин эки көргүзүлгелерин чедип да болгаш (азы) чедип ал-дуза кадар сорулга-биле тызын үндүрүп бээринин ында дүрүмүн;

Тыва Республиканың муниципалдыг районунун суур болгаш хоорай чуртталга черлеринин азында рейтингинин түңнелдеринин талазы-биле) тус чер бот-башкарылга органны-агыл-чорудулгазының эки дээр көргүзүлгелерин чедип алганында бодунун үлүг-хуузу эки хоорай болгаш суур чуртталга черлеринин, муниципалдыг район удуртукчуларының материалдыг деткимчезинче — грантының 10 хуузуна хөйну эвес.

Муниципалдыг районун (хоорай округун) алган грантызының хө-реңгилери тускай сорулгалыг болга-ны-биле социал-экономика хөг-жүлдөзүнде дараазында адырларынче чарыгдаттынар:

— муниципалдыг хуу объектиле-

инин тудуунче болгаш септелге-

а) 3 пунктуна дараазында эдилге-биле бижири:

«3. Тыва Республиканың Эко-номика яамызы чылдыңна:

— ук дүрүмге дүүштүр, муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органны-агыл-чорудулгазының деңгелин эки көргүзүлгелерин чедип алырда ш (азы) алганда дуза кадар га-биле грантызының дуга-а № 60 Чарлынга («Тувин-трава», 2009, март 19, июль Шы», 2009, июль 28) дараа-а өскерилгелер кириер:

Чарлыктын 2 пунктузун да-инда эдилге-биле бижири:

б) 4 пунктузун дараазында эдилге-биле бижири:

«4. Тус чер бот-башкарылга органны алган акша-хөреңгилерин:

— Тыва Республиканың муниципалдыг районун (хоорай округун) социал-экономика хөгжүлдөзүнде — акша шаңгалының 90-дан эвээш эвес хуузу;

— (Тыва Республиканың муниципалдыг районун суур болгаш хоорай чуртталга черлеринин азында рейтингинин түңнелдеринин талазы-биле) тус чер бот-башкарылга органны-агыл-чорудулгазының эки дээр көргүзүлгелерин чедип алганында бодунун үлүг-хуузу эки хоорай болгаш суур чуртталга черлеринин, муниципалдыг район удуртукчуларының материалдыг деткимчезинче — грантының 10 хуузуна хөйну эвес.

Муниципалдыг районун (хоорай округун) алган грантызының хө-реңгилери тускай сорулгалыг болга-ны-биле социал-экономика хөг-жүлдөзүнде дараазында адырларынче чарыгдаттынар:

— муниципалдыг хуу объектиле-

ринин тудуунче болгаш септелге-

— ажил-агыл субъектилеринге бүдүрүлгө дериг-херексел садып алырыныче болгаш чаагайжыдарынче;

— көдээ ажил-агыл албан черлеринге (организацияларынга) көдээ ажил-агыл техниканы болгаш дериг-херексел садып алырыныче база чаагайжыдарынче;

— социал адырының, орук болгаш чуртталга-коммунал ажил-агылдың албан черлеринин материал-техниктиг хандырылганынче.

Грантының хөреңгилерин сорулгазынга дүүштүр эвес ажылгаан факт илерээн таварылгада, муниципалдыг районун (хоорай округун) чагыргазының даргазынга күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар харысалганы онаар.

Тус чер бот-башкарылга органны-агыл-чорудулгазының көргүзүлгелеринге эки дээр деңгелдерин чедип алган муниципалдыг районун (хоорай округун) чагыргазы грантының хөреңгилерин алган соонда, капсырылгага дүүштүр Тыва Республиканың Экономика яамызынче квартал санында грантының хөреңгилерин сорулгазынга дүүштүр ажылгаанының дугайында от-чедун чорудар хүлээлгелиг.

Тыва Республиканың муниципалдыг районунга (хоорай округун) (рейтингинин тиелекчизинге) болгаш ук муниципалдыг районун девискээринде турар муниципалдыг тургузулар удуртукчуларының материалдыг деткимчезинге Тыва Республиканың республика бюджетинин күсели-биле акша шаңгалдарын үндүрүлгези Тыва Республиканың Чазак Даргазының рейтингинин тиелекчилеринин дугайында айтышкыны күштүг болуп киргенин соонда, күштүг болуп турар бюджет хоойлужудулгазының тургускан дүрүмүнге дүүштүр чорутунар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүндө күштүг болуп кириер.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2010 чылдың июль 26
№116

2007 чылдың ноябрь 12-де Тыва Республиканың Чазаның Даргазының «Тыва Республиканың күрүнө албан-дужаалдарын болгаш Тыва Республиканың хамааты албан-хаакчыттарының албан-дужаалдарын ээлеп турган кижилеринин чамдык социал магадылалдарының дугайында» № 205 Чарлынга өскерилгелер кириеринин дугайында

2009 чылдың июль 18-те «Рос-Федерациясында күрүненин хандырылганының дуга-да» Федералдыг хоойлуга өскерилгелер кириеринин дуга-да» №187-ФХ Федералдыг илуга болгаш «Россия Феде-рациясында күрүненин хамааты анының дугайында» Феде-дыг хоойлунун 39 чүүлүнге түр **доктаадырым болза:** 1. 2007 чылдың ноябрь 12-де а Республиканың Чазаның азының «Тыва Республиканың күрүнө албан-дужаалдарын болгаш Тыва Республиканың хамааты албан-хаакчыттарының албан-дужаалдарын ээлеп турган кижилеринин чамдык социал

магадылалдарының дугайында» №205 Чарлының (2008 чылдың январь 25-те өскерилгелери-биле) 2 пунктузунга дараазында өскерилгелерни кириер:

а) 10 абзацты дараазында эдилге-биле бижири:

«Күрүненин хамааты албан-хаакчыттарының албан-дужаалын ээлеп турган кижилеринин күрүнө пенсиязынга ай санының немелде төлөвирин барымдаалап санап турар айда ортумак акша-шалыңының хемчээли Тыва Республиканың күрүненин хамааты албанының албан-дужаалын ээлеп турганының аайы-биле 2,8 албан-дужаал шалыңындан ашпас ужуруг».

2. Тыва Республиканың Сан-хөө яамызы бо Чарлыкты күүседиринге холбашкан акшаландырышкыны хандыраар.

3. Бо Чарлыктын негелделерин барымдаалап чогуур социал магадылалдарны боттарының акша-хөреңгизинин күсели-биле тургузарын тус чер бот-башкарылга органнынга сүмелээр.

4. Бо Чарлык 2009 чылдың август 1-ден эгелеп күштүг болуп кириер.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2009 чылдың ноябрь 25
№ 262

АЛДЫН МЕДАЛЬДЫГ КУРОРТ

(Сибирь девискээринге
«Уш-Белдирниң» шаңгалы)

Уш-Белдир курорт далай деңгелинде 1120 метр бедикте, Кызылдан 360 км черде, Каа-Хем кожуунун девискээринде, тайга-таңды ортузунда, Россия биле Моол кызыгаары черин чорунда Белин, Бус, Шишкит деп үш хемнин каттышкан белдиринде турар. Ынчангаш ону Уш-Белдир-даа дээр, Соңгу аржаан-даа дээр.

Уш-Белдирниң бедик чараш, хуулгазын тайга-таңдызы, оң ховар болгаш чараш бойдус-чурумалы Кавказтын, Барыин Сибиринин болгаш Швейцариянын каас-чараш бойдузунга дөмөйлөшкөк. Тайга-таңды чер болгаш, ол балык-байлаң, аң-мен, кат-чимис, тоорук болгаш янзы-бүрү эм ойттар-биле байлак. Курорттун тургустунган төөгүзүн көөрге, 1932 чылда гидрохимик В.Левченко ТАР-нын Чазаның даалгазы-биле шинчилел ажилдарын чоруткаш, оң аржаан-сугларын эки шынарлыгын тодараткан. Бир чыл эрткенде, аңаа бичии курорт ажиттынган, ол каш-ла чыл ажилдаан. 1957 чылда курорт катап ажиттынган. Курорттун аржаан суглары бедик термалдыг, азоттук, кошок минералдыг кремнийлиг, аңгы-аңгы химиктиг болгаш минералдыг элементилер-биле байлак. Бо курортка мага-боттун янзы-бүрү аарыгларын: төп нерв системазынын, чүстөрнүн, кеш, лор, ижин-баарнын база херээженнер аарыгларын эмнээринге дузалыг.

Курортта 30 хире кижиге ажилдап турар. Олар колдуунда-ла чаа ажилчиннар. Чаагай хлеб быжырыкчызы Айлаң Сат, амданныг аш-чемнин улуг повары С.К. Дапыи, оң дузалакчызы Буян Хомушук, официантылар А. Ооржак, Р.Оюн, санитарлар: Л.Сандак, В.Артаа, Р.Чит, С.Араваа, курорттун улуг эмчизинин оралакчызы М. Б. Ханды, терапевт эмчи Екатерина Тойбу-Хааевна Сат, медсестралар: Елизавета Самдановна Ондар, Зинаида Хертековна Салчак болгаш өскелер-даа (техниктиг ажилчиннар) чоннун кадыкшылы дээр кызымак ажилдап турарлар.

Суг-биле эмнээшкиннерден аңгыда, культура-массалыг ажилдар үргүлчү эртип турган. Стол теннзинге, бильярдка, волейболга мөөрейлежип-даа, кежээлерде клубка ыры-хөгжүм, сыгыт-хөөмөй чаңгылаңып, танцы-самнап-даа турдуус-ла. Курорттун чоок-кавызында Дургун-Чадыры, Бижикиг-Хая дээр ышкаш солун черлерге экскурсияларны база организастаан. Бо ээлчегде дыштанып келгеннерден спортка-даа, ыр-шоорга-даа кончук сундулук, салым-чаянын кижилеринин бары дыштанылганы улам солун, дээштиг болдурганын демделгээр апаар. Оларга Тыванын школаларының алдарлыг ажилдакчызы баянист М.Д. Зырянов, тыва чоннун ынак артизи, ыраажы Андрей Монгуш, спортка, уран чүүлге база каткы-хөггө бир дески Алексей Монгуш, Юрий Аваевич алышкылар дээр, оон-даа өскелерни адап болур.

Ажил-агылдың аайы-биле сургакчылап ажилдап чораан кызыгаар шериглери (командири Ай-оол Иргит) дыштаныкчыларга кызыгаар айтырынын дугайында солун беседаны кылганнар.

Курорт саттыганын путевкалар-

нын кириген акшазындан бот-хандырылгада туруп турар. Курорттун техниктиг баазазы дыка кошок, эргижирээн чүүлдер-даа, үрелиш-киннер хөй. Бо берге үеде кандыг-даа деткимче, дуза чок бол, чоннун кадыгы дээр болдунар-ла аргаларны ажылдап, холу салдынмай, тура-соруктуг ажилдап, ажил-агылны удуртуп турар улуг эмчи Мира Оюновна Опеенни демделгевес аргажок. Бо онзагай хуулгазын, бойдус-чурумалдыг, эм шынарлыг изиг, соок аржаан сугларлыг курорттун 2009 чылдың декабрь айда Сибирь регионунун курорттарының аразынга мөөрейге киришкеш, ат-сураа алгаан, билдингир курорттар Красноярское Загорье, Ширани, Белокуриханы безин ажып, эмнээшкинин дээр-тинин болгаш чедимчелинин талазы-биле ылгалып, алдын медальды республикага чаалап эккелген дээрге тыва кижиге дыка өөрүнчүг, чоргааранчыг-дыр. Интернет дамчыштыр бо курорт дугайында билип алгаш, кадыын быжыктырып, соңгаартан дыштанып чедип келгеннер безин бар болду.

Тайга-таңды бажында турар бо онзагай чурумалдыг, хуулгазын изиг-соок аржаан сугларлыг Уш-Белдир курорттунусче кичээнгейден салып көрээлинер! Бо курорттун Тывада өске аржаан сугларындан ылгалы чүүлү — аңаа чедип алыры берге, ынаар чүгө агаар оруу-биле чорууру болур.

Бо курорт дээрге тыва чоннун өңчүзү-дүр, Тыванын девискээринден дашкаар черлерге, кижилерге ол хуулгазын, онзагай чараш бойдус чурумалдыг тоол ораны дээр-зин айтыры артык эвес. Курорттун материалдыг болгаш техниктиг баазазының кошоканының дугайында чаңгыс эвес удаа солуннарда 2001, 2006, 2008 чылдарда көдүрүп бижээр мен. Оран-таңдывыстың кижиге берген бо хуулгазын, боду бүткен эм-таң бойдузунга чоргаарланып, оң бүгү тала-биле сайзырап хөгжүүрүнге база долу күш-шыдал-биле чоннун кадыкшыл байдалын экижидеринге идиг кылдыр үлүг-хууусту кириеринче тыва чонувусту дилеп, кыйгырып тур мен. Курорттун чаарттынып хөгжүүрүнге кол-ла чүве акшаландырышкын болур. Ынчал кээрге, тыва чонувуста садыг-саарылгада бут кырында быжыг туруп келген бай-шыырак сайгарлыкчыларывыс-даа бар болгай. Чазак-чагырга черлери-даа болза бо курортту акшаланды-рарының айтырыын холга алып болза эки. Курорттун сайзыралы дээр марафондан чүге эрттирип болбас бис? Курорт эки сайзырап хөгжүүр болза, бистин боттары-выска-ла эки. Оран-делегейге сыгыт-хөөмөй, спортчу чедишкинеривис-биле динмиреп алдаржы-рындан аңгыда, Тыва хуулгазын тоолзуг, кайгамчык чараш бойдус чурумалдыг аржаан суглары арыг, эм-таң шынарлыг оран, өскелерге көргүзүптер, сонуургадыптар черлеривис кайы хөй.

Раиса ОНДАР,
башкы, РФ-тин Журналистер
эвилелинин кежигүнү.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың эргезинде турар эге болгаш ортумак профессионал өөредилге албан черлериниң ажил-чорудулгазының мониторингизиниң түңнелдериниң дугайында

2010 чылдың июнь 10 №250 Кызыл хоорай

Республиканың кадр курлавырларын тургузарына күрүне политиказын күүседир болгаш Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарына, муниципалдыг тургузугларына эге болгаш ортумак профессионал билгилгил кадрларны белеткээринге идиг бээр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың эргезинде турар эге болгаш ортумак профессионал өөредилге албан черлериниң ажил-чорудулгазының мониторингизиниң түңнелдериниң дугайында Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының сайыды П.А. Морозовтун дыңнадыын хүлээп алыр.

2. Мында коштуган дараазында чүүлдерин бадылаар:

Тыва Республиканың чагыргазында турар эге болгаш ортумак профессионал өөредилге албан черлериниң ажил-чорудулгазының мониторингизиниң түңнелдериниң талазы-биле республика комиссиязының сүмелерин күүседир талазы-биле хемчеглериниң планын; кадрларны белеткээр болгаш Тыва Республиканың профессионал өөредилге албан черлериниң доозукчуларын ажилга тургузар талазы-биле күүсекчи эрге-чагырганың күрүне органнарының, тус чер бот-башкарылганының, өөредилге черлериниң болгаш ажил берикчилериниң кады ажилдажылгазының схемазын;

Тыва Республиканың инновация сайзыралының сорулгаларын шиитпирлээринче угланган профессионал өөредилгениң сайгарлыкчы чорукту деткириниң талазы-

биле салбырлары-биле кады ажилдажылгазының функция-органнастыг схемазын;

ажылчын кадрларны болгаш специалисттерни белеткээриниң, бүдүрүлгө практикасын организастаарының болгаш доозукчуларны ажилга тургузарының дугайында Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының яамызының, Тыва Республиканың адырлар аайы-биле яамыларының болгаш ведомстволарының, Тыва Республиканың профессионал өөредилгениң өөредилге черлериниң аразында үш талалыг дугуржулгазының чижек хевир-майыын;

Тыва Республиканың адырлар аайы-биле бааза болур яамыларын болгаш ведомстволарын эге болгаш ортумак профессионал өөредилгениң албан черлеринге быжыглаанын.

3. Тыва Республиканың эргезинде турар эге болгаш профессионал өөредилгениң албан черлериниң ажил-чорудулгазының мониторингизиниң талазы-биле республика комиссиязының сүмелерин боттандыраар талазы-биле организастыг хемчеглериниң планын күүседир талазы-биле хемчеглерни Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының яамызы алыр.

4. Бо доктаалдың күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А.П. Дамба-Хууракка дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Культура салгалдарының объектилерин (төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын) камгалаар талазы-биле албанның дугайында дүрүмгө өскерилгелер кириериниң дугайында

2010 чылдың июнь 17 № 257 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Культура салгалдарының объектилерин (төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын) камгалаар талазы-биле албанның дугайында 2008 чылдың апрель 24-те Тыва Республиканың Чазаның № 240 доктаалы-биле бадылааны дүрүмгө дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 2 пунктуда «Тыва Республиканың Культура болгаш информастыг политика яамызы» деп сөстөрни «Тыва Республиканың Культура болгаш туризм яамызы» деп сөстөр-биле солуур;

2) 5 пунктуда:

2 иштиги пунктуда «эрттирери» деп сөстү «эрттирерин организастаары» деп сөстөр-биле солуур;

3 иштиги пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

«3) культура салгалының объектилериниң девискээриниң кызыгаарын хоорай тудуушкун ажил-чорудулгазының онза башкарылгалыг объектизи кылдыр доктаадып тургузар;»;

4 иштиги пунктуда «Массалыг коммуникациялар, харылзаа адырына хайгааралдың болгаш культура салгалдарын камгалаарының федералдыг албаны-биле» деп сөстөрни «Культура салгалын камгалаарының талазы-биле хоойлужудулганы күүседип турарына контроль талазы-биле федералдыг албаны-биле» деп сөстөр-биле солуур;

5 иштиги пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

«5) культура салгалының объектилерин камгалап арттыраар талазы-биле ажилдарны кылырынга, айыттырган ажилдарны хүлээп алырын боттандыраарына чөпшээрелди болгаш даалгаларны бээри;»;

6 иштиги пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

«6) культура салгалының объектилерин

камгалаар зоналарның төлөвилелдерин күштүг болуп турар хоойлужудулгада доктаадып тургускан чурум езугаар дугуржуп-бадыладыр;»;

7 иштиги пунктуда «аңгылаарының дугайында» деп сөстөрни «кириериниң дугайында» деп сөстөр-биле солуур;

10 иштиги пунктуу дараазында эдилге-биле бижири:

«10) Россия Федерациязының чоннарының культура салгалының объектилериниң (төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарының) чаңгыс аай күрүне даңзызынга кириер дугайында айтырыгны хүлээп алыры-биле документилерни белеткээри болгаш кириери;»;

16 болгаш 17 иштиги пунктуларны апкааптар;

19 иштиги пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

«19) культура салгалының объектилерин күштүг болуп турар хоойлужудулга дүүштүр камгалап арттыраарының, ажылгаарының, непередириниң болгаш күрүне камгалалының талазы-биле күрүне контролю;»;

20 иштиги пунктуда «эрге-хоойлу актыларының» деп сөстөрни мурнунга «Тыва Республиканың» деп сөстөрни немээр;

22 иштиги пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

«22) культура салгалының объектизиниң ээзинин, ажылгаачызының камгалал хүлээлгезин күштүг болуп турар хоойлужудулга дүүштүр долдуур;»;

3) 7 пунктуда «Россия Федерациязының Культура болгаш массалыг коммуникациялар яамызы» деп сөстөрни «Россия Федерациязының Культура яамызы» деп сөстөр-биле солуур;

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

2006 чылдың май 18-те Тыва Республиканың Чазаның №630 доктаалын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

2010 чылдың июнь 17 №258 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

2006 чылдың май 18-те Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының алганы орулгаларының болгаш аңаа хамааржыр, үндүрүг онаалдазынга кирер эт-хөрөңгү өнчүзүнүн дугайында, Тыва Рес-

публиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының өнчү-хөрөңгиге хамаарып хүлээлгелериниң дугайында медээлер кириериниң дугайында» № 630 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

2010 чылдың январь 22-де Тыва Республиканың Чазаның №11 доктаалына өскерилгелер кириериниң дугайында

2010 чылдың июнь 17 №259 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Культура болгаш туризм яамызының тургузуунун өскерилгени-биле, информация политиказының талазы-биле бүрүн эргелерин 2009 чылдың ноябрь 18-те Тыва Республиканың Чазаның Даргазының №258 Чарлы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязынче дамчытканы-биле холбаштыр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

2010 чылдың январь 22-де Тыва

Республиканың Чазаның «Журналисттер мергежилдин «Тыва: өзүлденн базымнар республика конкурзуунун дугайында» № доктаалының 4 пунктузунда «Тыва Республиканың Культура болгаш туризм яамы» деп сөстөрни «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязы» деп сөстөр-биле солуп, өскерилгелерни кириер.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Хоорай округтарының болгаш муниципалдыг районнары тус чер бот-башкарылга органнарының ажил-чорудулгазының ажыктыын үнелээриниң көргүзүлгелериниң даңзызынга өскерилгелер кириериниң дугайында

2010 чылдың июнь 17 № 264 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

Хоорай округтарының болгаш муниципалдыг районнарының тус чер бот-башкарылга органнарының ажил-чорудулгазының ажыктыын үнелээриниң көргүзүлгелериниң 2008 чылдың декабрь 24-те Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың хоорай округтарының болгаш

муниципалдыг районнарының тус чер бот-башкарылга органнарының ажил-чорудулгазының ажыктыын үнелээриниң дугайында» № 787 доктаалы-биле бадыл-тынган даңзызының «экономика хөгжүлдү» деп 1 кезээниң «Көдээ аж-агый» деп иштиги кезээнге дараазы 11.1, 11.2 пунктуларны немеп, өскерилгелерни кириер:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11.1	Ажыл-агыйның бүгү категорияларында мал бажын чурттакчы чоннуң кижиге санаагына онааштыр чижеглеп санаан малдың баш саны						Чижег-лээн баш саны		
11.2.	Ажыл-агыйның бүгү категорияларында көдээ ажыл-агый продукциязын чоннуң кижиге санаагына онааштыр бүдүргени:						тонна		
	эът								
	сүт								
	картофель								
	тараа								
	ногаалар								

2. 2008 чылдың июль 16-да Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының оларның социал-экономика хөгжүлдүзүнүн көргүзүлгелерин мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдериниң кол-кол угланышкын-

нарын күүседириниң түңнелдерин рымдаалап, рейтингизин тодарадыр методиказының дугайында» № доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның чамдык доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

2010 чылдың июль 31 № 325 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Күжүн чидирген деп санаары болза: — 2002 чылдың июль 10-да Тыва Республиканың Чазаның «2003-2010 чылдарда көдээниң социал хөгжүлдүзү» республиканың тускай сорулгалыг программазының дугайында» № 347 доктаалын;

— 2008 чылдың сентябрь 10-да Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың «Уксаалыг мал ажылының дугайында» Хоойлузунун 10 чүүлүнге өскерилгелер кириериниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун төлөвилелин чугаалажып көөр кылдыр Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынче кири-

риниң дугайында» № 506 доктаалын;

— 2008 чылдың декабрь 1-де Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың «Көдээ ажыл-агыйының ажылгал черлерин дүжүткүр чоруун хандыраарының күрүне таарыштырып башкарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун төлөвилелин чугаалажып көөр кылдыр Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынче кириериниң дугайында» № доктаалын;

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

«Убса-Нур ыйгылаажы» заповедниктиң парлалга бөлүү.

Уран чүлдүң кижилери

ЫРЫ-БИЛЕ ЧАЛГЫННАЛГАН

Чырык өртемчейге кижилер төрттүнгөш, авазына өөрүшкү, адазына чоргаарал болуп өзөр. Кижиниң салым-чаяаны төрүмелинден илереп келир. Салгалдан салгал дамчып уламчылаар. Ынчалза-даа салым-чаяанны сайзыратпас болза, дээрде хып турган сылдыстың өжүп бадары дег, чиде берип болур. Мээң бо чүүлүмнүң салым-чаяанның маадырының салым-чолу ындыг эвес, чылдан чылче улам күштелип, хөйүнүң сонургалын чаалап ап турар.

1950 Пар чылдың июнь айда Бай-Тайга кожунунда Мандылдарның өг-бүлөсүнө оол төрттүнгөш. Ада-ие оолун Григорий деп адап алган. Ооң чаш болгаш элээди чылдары ырда кирген шапкын суглуг, чараш Ооруг хемнин унунга, ус-шеверлерниң, уран талантыларның чурту Кызыл-Дага эрткен. Гриша школачы чылдарында на-чаңгыс чер-чурттугларының кичээнгейин хаара тудуп, салым-чаяанның биле оларның сонургалын чаалап алган. Ховар чараш үнүг бичи ыраажы оол школачыларның уран чүүл көрүлдөргө хөйүнүң аразындан онзаланып ылгалып кээр турган. Ыры-биле чалгыналдып өзүп келген оолдун оруу уран чүүл делегейин часпаан.

Ортумак школаны дооскаш, Григорий Салчак Кызылга кино-механик мергежилди чедип алыры-

биле өөренип кирген. Тура-соруктуг, чүткүлдүг оол найысылалга өөренип тура, бергелерге черле торулбаан. Кино уран чүүлүнүң солун чажыттарын билип ап, ону улам сонургай берген. Ылангыя кино үндүрер нарын аппаратураларның тургузуун өөренип, ону ажилдадып, ажыглап эгелээн соонда, ол мергежилге сонургалы оон-даа күштелген.

Григорий Салчактың баштайгы күш-ажылчы базамы Бай-Тайга кожунунун төвү Тээли суурга эгелээн. Кожунунун төп Культура бажынынга киномеханик ажилдаа-ла, удаткан чок, хүлээнген ажилына ээ-харысгалы-биле коллективиниң бүзүрелин чаалап алган. Ол чүгүл кино үндүрери-биле кызыгаарланмай, ону суртаалдаар талазы-биле улуг ажилды чорудуп турган. Ооң түңнелинде

Г.М.Салчак.

көрүкчүлөр зал сыңышпас кылдыр чыгып, кинолаар турган үелерни ол ам чоргаарал-биле сактып чугаалаар.

Ол үеде Бай-Тайга кожунунун кинофикация эргелелин Дадар-оол Санчы-Мидипович Иргит удуртуп турган. Нитиизи-биле аңаа 11 кино туруштары ажилдап турган. Тээлиниң Культура бажынының кино-механиги Григорий Салчак, Бай-Талдың көдээ Культура бажынының кино-механиги «ССРЭ-ниң

кинематографиязының тергини» хөрек демдээниң эдилекчизи Кара-оол Иргит, Шуйнуң — Ленин-чи юбилейлиг медальдың эдилекчизи, күш-ажылдың хоочуну Сарыг-оол Дамбыл, Кызыл-Дагның — күш-ажылдың хоочуну Каваа Оссур, Кара-Хөлдүн Күнземаа Хертек, «Тээли» совхозтун — Чакалов Бады, «Найырал» салбырының — Даңзы Иргит, Эр-Хавак фермазының Орус-оол Сарыг-Хуурак олар көдээге кино уран чүүлүн сайзырадырынга улуг үлүг-хуузу кириген. Кожунунун киномеханиктериниң аразына социалистич чарышка үстүндө ады кирген ажилдакчыларның бирде бирээзи, бирде өскези тиелеп, езулуг ажилчи маргылдаа чоруп турган. Чонга бараан болуру — чолдун экизи. Григорий Салчак 1974 чылда социалистич чарыштың тилекчизи болган. Ам бо хүннерде күш-ажылдың хоочуну Григорий Мандылович — аныяктарның дагдыныкчызы, чонунга хүндүткелдиг, биче сеткилдиг, мергежилдинге шынчы болуп арткан ажилдакчы. Бай-Тайга кожунунун ховар талантылыг бот-тывынгыр артистериниң бирээзи. Ырлаар, шүлүктээр, танчылаар, шииге ойнаар — ооң салым-чаяаны, шынап-ла, төңчү

чок. 2010 чылда Улуг Тийлел 65 чылынга тураскал республика чергелиг «Тийлел салюду» уран чүүл фестивалында ол уран чүүлдүн хоочуну А.А. Евгеньевич Тандар-оол-биле бөлүк дайынчы ырларын кеш, фестивалдың лауреаты болганнар. Салым-чаяаның оолдарына бай-тайга чоргаарланыр.

Григорий Мандылович — төлөпиг ада. Ол өөнү Надежда Иргитовна Салчак дөрт ажы-төлүн өөредип зиткен. Улуг уруу Светлана бухгалтер-экономист, огул школа директору, уруу Григорьевна Ондар-Салчак зылдың уран чүүл колледж башкы. Ол Глинка аттыг сибирск консерваториязын кан. Азият — Москваның академиязының студентиз мурнунда ол Санкт-Петербург киноакадемиязына өөренигаш, «Эшелон» деп уран телесериалга ойнаан.

38 чыл дургузунда кушугумунда үрө-түңнелдиг ажил келген Г.М.Салчак — алдардык атка төлөпигтерниң бири. Бо чылын ол 60 харлап турар лейлиг чылында алдар-макт ойбас боор дээрзинге бүзүр чангыс чер-чурттуглары өмүнээзинден илереттим.

Көк-оол САЛ

Бай-Тайга кожунун. Тээли

СОЛУН

УЖУРАЖЫЛГАЛАР

Ак-Довурак хоорайның чагырга даргазының социал политика талазы-биле оралакчызы Б.Т. Күжүгет болгаш хоорай чагыргазының улуг бухгалтери А.К.Ховалыг олар Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң бажыңнарына аалдап барып, хүндүлүг дайынчыларның кадыкының байдалын айтырбышаан, чагырга даргазының хүндүлел бижиктерин база коллективиниң мурнундан өртектиг белектерин берген.

Бир-ле дугаарында 1943 чылда назы четпээн тургаш фашистич концлагерьге хоругдадып чораан Калуж областың Мурачевка суур чурттуг Николай Иванович Изотовка барганнар. Өске хоорайлардан база Мурачевкадан чыгып алганы хөй оолдарга 1943 чылда бичи Николайны каткаш, күш-биле поездиге чүдүргөш, оларны Германияның Ванцбам округунун Магдбург хоорайына апарган. Аңаа, ат фамилиязы-даа чок, концлагерьниң 248 дугаарлыг херектээни болуп, көдээ ажил-агыйның кадыг байдалына ажилдап, 1945 чылдың апрель айына чедир хоругдадып келген. Оон соонда Н.И.Изотов дайынның коргунчуг, өлүм-чидимниг оруктарын көрүп, дайынга удур демисежил база чораан. 1945 чылда Коля 9 харлыг турган. Бо хүннерде ол өг-бүлөзи, ажы-төлү-биле Ак-Довурак хоорайда чурттап чоруур.

Виктор Иванович Еромаев — Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде аар балыгланган. Дайынын кара огунун кавынындан ол — амгы үеде бирги бөлүктүн инвалиди. Ынчалза-даа алыс боду эрешоваа болгаш бажың-балгаттын аап-саап ажилдарын кылып, огородун безин боду ажаап ап турар, каткы-хөглүг, баштак чангыг ийрей. В.И. Еромаев — Улуг Тийлелгени Берлинге уткаан маадырлыг фронтчуларның бирээзи.

Петр Павлович Вылегжанин база-ла фашист октуң уржуундан бирги бөлүктүн инвалиди болган, ынчалза-даа адак чийк хевээр. Өөнүн ишти Светлана Афанасьевна-биле кады олар демнежил тургаш чүнү-даа

кылып алырлар. «Күш-ажыл дээрге кадыкшылдыр» — дээр, олут орбас, кашпагай кырганнар. Петр Павлович — Тийлелгени база-ла Берлинге уткаан дайынчы.

Виктор Михайлович Волков — 1945 чылдан 1956 чылга чедир япон империалистерден Совет Эвилелин камгалаар хүлээлгени күөсөдип, барык 12 чыл дургузунда шериг хүлээлгезин эрттирген офицер. Ол Совет шеригниң 81-ги автомобиль батальонунун дайынчызы чораан. Хүндүлүг дыштанылгаче үнүжүге чедир Тываның даг-дүгү бүдүрүлгезиниң саң-хөө килдизиниң даргазына ажилдап келген. Амгы үеде оон хар-назыны улгаткан-даа бол, кадыкы эки.

Владимир Иванович Крашенинников 1949 чылдан 1952 чылга чедир Ада-чурттуң иштики дайынчылары-биле ИХ-ниң улусчу комиссариатының шугумунга ол үеде непертээн турган дээрбечилер-биле демисежил келген. Дайын соондагы чылдарда, аштап өлбөзи-биле кижилер чүнү-даа үүлгедиринден кортпас берге үелер турган. Байдалы берге дээн черлерге немелде өөредилге эрткен чажыт отрядтарны тускай даалга езугаар чорудар турган. Владимир Иванович ындыг отрядтарның бирээзинге албан-хүлээлгезин күөсеткен. В.И. Крашенинников Ак-Довурактың даг-дүгү фабриказының уургай чазылдырыкчызы болуп ажилдааш, хүндүлүг дыштанылгаче үнгөн.

Хүндүлүг дайынчылары-биле аалдап чедеривиске, өөрүшкүзүн болгаш четтиргенин илередип: «Тийлелге хүнү эрткенде, ам биске кым-даа келбес боор деп бодап турдувус» — дижи, сеткилин ажиттылар.

— Улуг Тийлелге биске тайбың дээрни, аас-кежиктиг амыдырал-чуртталганы, ачылыг салгалды, бай-байлак оран-чуртувусту шаңнаан. Ол бүгү силерниң ачыңардыр, ол дээш силерге улуу-биле четтиргенивис илередип, черге чедир мөгейип тур бис, хүндүлүг Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, Тийлелгениң сылдыстары!

Анатолий МОНГУШ.

Ак-Довурак хоорай.

МЭЭН ТИЛЕЛГЕМ

ЭЗИРЛЕР ДЕГ

ЭКИ ТУРАЧЫЛАРЫВЫ

Мен Ада-чурттуң Улуг дайынын Тыва-

да мээң-биле чажыт эш-өөрүм ышкаш көрбээн мен. Ол үеде бичи тургаш, ооң дугайын солундан, ада-иемниң чугаазындан, а сөөлзүредир киноларны көрүп, номдан номчуп ханы билип алган мен.

Мээң харым 77. Совет үеде, 1964 чылдың чайынында, дыштанып алыры-биле аян-чоруктуң путевказы-биле, ынчан акы-дуң-малышкы чурт Польша Республикаже чорупкан мен. Орта дыштанып чоруп тургаш, дайын үезинде фашистерниң тускай сорулгалыг ажыглап турганы Освенцим дээр концлагерь оларның кижилер көөр арга чок үүлгедиглерин көргөш, ылап-ла хыдыкчы немец-фашистер турган-дыр, оларны чок кылганы кончуг-ла чөптүг-дүр дээрзинге ынчан ылап-ла бүзүрээн мен.

Эрткен чээрби вектиң алдан ажыг чылдары турган боор, чогаалчы Кызыл-Эник Кыргысевич Кудажының «Он бир» деп маадырлыг шиизи бижиттинери билек номчааш, удаваанда Тываның хөгжүм-шии театрының артистери ону ойнаанын көргөш, сеткилим ханып, чоргаарланып турганымны ам-даа утпаан мен.

Мен шиинде оларны ойнап турар артистерге дөмейлей көргөш, эки турачыларның кайызына-даа мээң сагыш-сеткилим тааржып, чоргаараар чордум. Олар черинге дириг келген болза, өг-бүлелиг, ажы-төлдүг ада-иелер болган орбас бе. Тыва эки турачылар дээр-ле бистиң төрөлдөрис, акылары-выс болгаш угбалары-выс ыш-кажыл.

Амгы үеде Чөөн-Хемчик кожунунда Бора-Хөлдүн Хараганыг деп черинде фронтчу Вера Чүлдүмовна Байлак кырган-ава чурттап турар. Арбын ажы-төлүн салгакчылары кылдыр кижизидип ораар. 85 харлыг-даа болза, адак-бышкаа чийк чоруу-биле кижилерге үлегерин көргүзүп чоруур. Вера Чүлдүмовна бо-ла «Чер кырынга чүгүл дайын-на болбазын, ажы-төлүм» деп

чугаалаар кижилер. Тийлелгениң 65 чоокшулап орда, аңаа азыраан малын быдазын, ал-бодунар кадык чор үүлөнер бүдүнгүр болзун деп сетки ханызындан йөрээп турар бис. Бис киржикчилерин, маадырлары-высты о үргүлчү сактып, чагыг-сөзүн амыды боттандыраар ужурлуг бис.

Бистиң эзирлер дег эки турачылар боттарының күжүнден каш катап күштүг турган фашист эжелекчи. Москваже эрттирбейн, ону хостап, о Берлинче сывыртап, орус чонга б даңгыраанга шынчы болуп, уттунд маадырлыг чоруун Украинага көргө Оларга Сурмичи чоогунуң тулаалары гаштары, теректери, хадыңнары б талдары безин дузалажып, дайын согарына камгалалды берип турган байн аан. Сагыш ышкаш чүве болза, ф тер-биле тулчу бергенинден эге төнчүзүңге чедир кады турган болган ол ыяш-даш бо хүннерде, алдан ажы мурнунда болган ол тулчуушкуннарга эки турачы эзирлерниң орус эи маадырлардан дудак чок дайылдаш чугаалап берген болза деп, кижилер бээр-дир. Оон бээр элээн хөй ч эрткен-даа болза, мен бодаарымга, бистиң аравыста чоруур дег.

Чогаалчы Кызыл-Эник Кыргыс Тыва Республиканың Улустуң чогаал Чогаалчының ол шиизи меңээ чүге деп? Чүге дээрге Кызыл-Эник Кудажынын темазын кижилерге чедимчелиг чытканында. «Он бир» деп шиини театрың артистериниң ойнаанын, ч дыкчы ажылын магадап база катап к сеп турар мен. Ону көрбээнден бээр үр берген. Мен ышкаш сонургап тура база бар. Ам аныяктарга шии кончуг өөредиглиг болуру чугаажок. Ш театрың репертуарынче оода Улуг Тийлелги юбилейлиг чылдарында кирип тү күзенчиг.

Алдын-оол ОНА

Кызыл хоорай.

«ШЫН» солунун, 85 чылынга

ТКИЛИМДЕ АРТЫП КАЛГАН

• Эжимге мөгейиг

61 чылда Кызылдың башкы институтунун энтилери апарган үевис ол. Хостуг шактарда уунда номчуттунарынга сундулуг турдувус. Ш, хол бөмбүү, шыдыраа маргылдааларын ок сонургаар бис.

катап областың проф-ажыңының хуралдаар бистиң шыырак бирги тарывысты шылгаары-ноябрьск крайдан спорт кандидатурны чалаан. ей эртип турар мындыг ан. Мээң кайнаар-даа чарылбас студент эжим (ол ам аравыста чок) бо юнну менден оранчок ир болгаш, шала шилге-синныг, бажының дүгү-ра, артында дыдыраш-рын-шырайы чараш аян-карак-шилдиг шыды-салыгларын сонургаар, нун чанындан оюн төн-едир ыравас мындыг ду.

тилер: оолдар — Пролет-дудумчузунга, уруглар дудумчузунга найысылал-талазынга чурттап тур-ылгавысче чанып олур-а: а шыдыраачының көште-ап көөр элдептинни але, идим. Ол черле ындыг е шала кыжырмаккай е тадыладыр каттыра «Сээң-даа чөгенчинни, ывада чок дээн кончуг ың ол боор: Чемпионнап ин. Матпа Хомушку дээр, 1. Думчуунга кертпип ал-кырбас. Бодум хуумда, ш совет гроссмейстер-ихаил Тальды, тыва шы-ардан Матпа Самбуеве-пгачок-ла халаска бода-эр комбинацияларлыг эштерин кымдан артык мен. Бистиң бо шыдыраа-баканга өөренип тургаш, иң шыдыраачыларының сып, Хакасияга каш-даа-аан, ол хире күштүг эр-билип алдың ыйнаан». ниң сөстери, шынап-ла, ниң дээрзин сөөлүнде ынчап чоруй, чоорту Мат-уевич-биле чоок таныжып, ынга барып кирип, аяк артап, аш-чегин чооглап-аажы-чаңын, кайгамчык эскерип көрдүм. Бирги эжим Биин-оолдун сайыт Матпа Хомушкуну хүндү-анынга чөлсүнмес аргам-айн канчаар.

Хомушку — эгелеп чоруур ачыларга үлегер-чижек, үрүзүн сеткилинге чоок хүлээп ап билир, бодунун шылгараңгай кижилеринин. Ол — культура сайыды-дан аңгыда, республика-ырак очулдурукчуларының Бистер студент чылдары-н очулдурганы «Ой, Свет-чырыткым» деп грузин шээжи-биле доктаадып ырлажып турдувус.

бо сактышкынны эжимге хевирлиг бижип ораарым-ык адынга тураскаал сөс-болуп, келир салгалга-аар чадавас. Ол чок-даа болза, бүдүү иштимде-баштак, чуртталгага ынак, үрүк, эриг баарлыг эжим-аарланып, оон чырыткылыг

овур-хевирин өй-өйде бо-ла сактып, бодап чоруур мен.

Мээң эжим... Эжим дээрге чо-гум кымыл аан ынчаш? Бодумнун бо орган борбак башта кара угаан-биле алырга, кижиниң чоок эжи берге шакта, өөрүнчүг хүннерде, муңгаранчыг үелерде ынанып, иде-геп болур, сеткил-хөөнүнү ажы-дып бээр, арга-сүме айтырар, иде-гелиң тынгарыптар, өөрзүн, буук-кан хөөннерини, чажыт бодалда-рынны дөгезин ажы-биле тө-каап бээр бүзүрел, чоргааралың, саймаарап сырынналган сагыжың-ны ажыдып бээринге, ижин кара чокка үлежип шыдаар, бодалдар боттары чогуур туружун тыпкан-зыг апаар дүлгүүрүн ол-дур деп билер мен. Аа, богда, кижиге чугаа-лаарга-ла кижиниң эжи эжи ышкаш сагындырар. Чамдыктары база хи-религ-ле болдур ийин. Харыс-сал-галыг үелерде думчуу «тыртыя» бергилээр турар.

Ээргителген чуртталгага Эки-бакты үлежип кээр. Эриг баарлыг, шынчы сөстүг Эштиг чорза, эгин бедик. Солун, хөглүг студент чылдар-да танышканым эжим Биин-оол Монгушович Седен-Хуурак меңээ эргим, уттундурбас. Черле ынчаш студент эш-өөр сагыштан ыравас, сеткил-хөөнге артып каары кымга-даа маргыш чок болбайн аан.

«Шынның» шыырак коллекти-винге ажилдап чораан чылдарым-да чырык өртемчейден чарлып чоруткан катап-таттынмас уран сөс-түг, сайзыраңгай мерген угаанныг, кайгамчык талантылыг тыва дыл-дың езулуг мастерлери төре хе-рээнге төлөпиг үлүг-хуузу кири-ген хоочуннарывыс хөй. Мен бо таварылгада ол журналистерниң соон истээн, арай электен «ады-ның бажы хоя берген», ылаңгыя студент чылдарымда аравыста «суг акпас» эдержип чораанын мээң-биле чажыт, ак демир Пар чылдыг парлалганың хоочуну чораан эжим Б.М.Седен-Хуурак дугайында, хензиг-даа бол, сак-тышкынны арттырып каарын оралдажып шенеп көрейн.

Биин-оол Монгушович-биле сөөлүг катап (чок апарганының каш-ла хонук мурнуу чарында — 1992 чыл) оон дачазынга баргаш, чинге-тараа соктап чиген бис. Со-гааш-баланы Каадыр-оол Шолбан-оолович катының бажының кы-рындан дүжүрүп аар кижиге чораан. Чинге-тарааны соолдурары, хоо-рары, дүгүн чөлбири дача эззинин үлүүнге кирген. Мен ол чорудул-ганы кылып билбесимни эжимден чажырбадым. Дөрт-беш согааш тарааны соктап алдывыс. Эжим меңээ сөөлүнде артып каар кижиге хөйүнү чизин дээңзиг соктап алган тараавыстың көвей кезинин хевээ-биле каттай-хаара меңээ халка уруп берди.

«Дарта Чадаана баарым ол, командировкалап» — дээр кижиге болган. Ийи-үш хонук эрте бер-генде, ораакчы редактор Күстү-гүр Кудерекович Сат даргам-биле ээлчеглиг еолун дугаарын үндү-рүп, дежурный хүлээлгевис күүсе-

дип турувуста, шываганчыг теле-фон долгап келди.

— Биин-оол эжиң Чадаанага сургакчылап чорааш, чок апарган-дыр — деп дыңнатты. Шак орай-даа бол, дежурный бөлүк эживиске некролог салыр дээш кириптивис. Өлүм-чидим кижилерни оюп эрт-пес өртемчейниң үлөзүн чүү деп чүү дээр. Студент тургаш таныш-каным журналист эжим ынчаар мөчээң.

Студентилеп тургаш, уттундур-бас аян-чоруктарны ленинчи черлеп: Шушенское, Ленинградче шупту бөлүүвүс-биле кылып чо-раан бис. Бистиң бөлүүвүске оол-дар үштүн бир кезээ турдувус, бир оолга ийи уруг онаажыр. Бир эвес бир кезек үеде корреспондентилеп ажилдай бээр турган Владимир Серен-оолду санаа болза, 30 кижиге бис: он оол, чээрби уруг.

Журналист, шүлүкчү, чогаалчы, драматург Владимир Серен-оол бистиң-биле кады бирги семестри төндүр өөрөнгөш, артист болурун шийтпирлээш, Ленинградтың театр институтунче шилчиттирип алган кижиге. Харааданчыг чүүл — «Ха-мык чүве Хайрылгандан эгелзэн» дээн аттыг тоожуну бистиң курстун студентилеринге тураскаадып би-жириңиң кырынга келгеш, чок апарды.

Бистер бирги курска тургаш, Каа-Хеминиң «Бурунгаар» совхоз-ка Хайрылыг бригаданың күскү дүжүт ажаалдазынга киришкен бис. Аңаа Акаажык Очур, Биин-оол Седен-Хуурак, Кызыл-оол Хо-валыг, Александра Сарыглар, Кла-ра Сарыглар болгаш өске-даа өөрүвүс шыгарааш, шаңнал-мак-талга төлөпиг болганнар. Өөр-дилге чылы доостурга, Шушен-ское чоруур эргени чаалап алды-выс. Институтка чарлаттыгган академиктиг мөөрейлерге ийиги курсчулар тургаш тиелээш, рево-люцияның кавайы Ленинградче экскурсиялаар эргени база чаалап алдывыс. ККПИ-ни 1966 чылда доо-зуп, литература башкыларының дипломнарын холга алгаш, рес-публиканың аңгы-аңгы кожуунна-рынче ажилдаары-биле хуваалда езуугаар аъттаныпкан бис.

Биин-оол биле Зина Седен-Хуурактарны Чөөн-Хемчиктин Кара-Чыраа, Барыин-Хемчиктин Шекпээр школаларына өөредип чораан өөреникчилери, кады ажилдап чораан башкылары олар-ның чымчак сеткилин, ажилгыр бүдүжүн эдерип, кижизиг мөзү-шынарын сактып чоруурлар.

Седен-Хуурактарның өг-бүлөзи 70 чылдарның эгезинде найысылал Кызылга көжүп келгеш, Биин-оол Монгушович «Билиг» ниитилелинге, Зинаида Шолбан-ооловна Тыва-ның ном үндүрер черинге ажилдап турдулар.

Көдээ башкы Б.М.Седен-Хуу-рак Новосибирскиниң партия шко-лазының журналистика салбырын 1978 чылда дооскаш, солун ажы-лынче шүмү-биле шымнып кирген. Аныяк коммунисти баштай кожуун-нар аразының солуну «Ленинчи оруктуң» кол редакторунга томуй-лаан. «Чадап каан Чадаананың» редакциязы солун парлар типо-графиялыг дериг-херекселдер эргижирзенинден чыл төнчүзүңге чедир үндүрер ужуруг номер-леринден дөрт номерни үндүрүп

чадашкан турда, халалыг үлени чаа

редактор чүктээр ужурга та-варышкан. Уйгу-чидын чок чүткү-дүп, Улуг-Хемнеп тургаш, четпес номерлерин Шагаан-Арыг типо-графиязынга үндүрүп, шыдамык-кай туруштуу-биле партийжи даал-ганы чаныш-сыныш чокка шийт-пирли-биле күүседип каан.

Ажыл-агыи дээш кезээде са-гыш-сеткили аарып чоруур чаныш-сыныш чок коммунист Б.М.Седен-Хуурак бедик билиглиг комму-нистичи идеологияның эки кижизи-дилгезин алган ырак көрүштүг журналист кылдыр «Шын» солун редакциязының партия эге орга-низациязының секретары тургаш-даа, «Ленинчи орук» (амгы «Чаа орук») болгаш «Тыва Республика» солуннарының кол редактору тур-гаш-даа, бадыткаан.

Чаагай үрезин-биле чашкан тараа дег, эки кижиниң кылган ижи оон төрзүн черинге, төрөл чонунга, салгалдарына үнелиг эртинге дег артар.

Биин-оол Монгушовичиниң өөнүн ишти Зинаида Шолбан-ооловна — Барыин-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл кожууннарда школаларга башкылап, Кызыл хооркүүскамга ажилдап турган болгаш, «Советтер ажилдакчы-зы» деп атка четкен күш-ажылдың хоочуну.

Бо өг-бүлө чаптанчыг, чараш үш кыстыг, алды уйнуктарлыг. Улуг уруу Кызылдың эрге-хоойлу тех-никумунда башкылавышаан, улус судунга болчукчулай бергилээр. Ортун уруу Алдынай дээди эртем чедип алгаш, Америкага англи дыл талазы-биле билин бүдүн чартык чыл дургузунда сайзырадып өөрөнгөш, ам республиканың күрүн гимназиясында англи дыл башкылап турар. Ийи дээди эр-темниг хеймер кызы Аржаана — социал ажилдакчы. Улуг уйнуу (Шораанының дун оглу) Б.Ельцин-ниң эрге-чагырга тудуп чорааны Екатеринбург хоорайда юридиктиг академияда өөренип турар.

Зинаида Шолбан-ооловна — үс-түнде айтыканым Тываның ном үндүрер черинге корректорлап турган болгаш, солуннар редак-цияларының, ном үндүрер черин ажил-чорудулгазын журналистер-ден дудак чок билер интеллигент номчукчуларныкы бирээзи.

Журналист Б.Седен-Хуурактын арыг-чаагай адын чүгле хөй санныг номчукчу мөгейикчилери эвес, эгин кожа кады ажилдап чораан эш-өөрү чүректеринге шыгжап, сал-галдарына дамчыдып чоруур. Ол хостуг шактарында шыдыраалаар (1990 чылда «Шынның» чемпиону), стол тенниси ойнаарына хөлчөк хандыкшылдыг чораан.

Мээң журналист, шыдыраачы эжим Биин-оол Монгушович Се-ден-Хуурак шөйбексимээр кырлаң думчуктуг, кадыр хаваанда сүл-дези чайнаан кажарзымаар, угаан-ныг карактарлыг, чаагай шырай долбанналган хүрең чаактыг, чазык арынныг, черле билбези чок сула салдыныптар, чугаа-сооду сааңайны бээр оюнзурак хөглүг-баштак онзагай кижиге чораан.

Даңзы САЛЧАК,
«Шын» солунунуң хоочуну,
журналист.

ШЫНЧЫ
СҮМЕЛЕКЧИМ

Он сес харлыг чалыы шаамда Почтальоннап чоруур үемде, Сумкам долуг солун-сеткүүл — «Шынны» чүктөп

үлөп чордум.

Тыва черниң хөгжүлдезинге Шынны айтыкан

чогаалчыларым —
Сарыг-оолга, Сагаан-оолга
Саат чок «Шынны»
чедирер мен.

Шын чокта канчап чурттаар Шынныг чорук черле тиелээр. «Шынны» канчап номчувазыл? Чыттынар бе, олуртунар бе?

«Шын» солунум
улгаткыжемче,
Шынчы, чугула сүмелекчим,
Ажы-төлүм часпазын дээш
Алыс шынга өөрөткен мен.

Ам бо хүнде билип чор мен,
Амгы шагның аныяктары
«Шынны» шоолуг
номчувас-тыр,
Чырыткыже чүткүл чок бе?

Чүгле «Шындан» үлегер ап,
Шүгдүнүп-ле чоруур болза,
Аал-оран, ажил-иштиг,
Амыр-шөлзүн чурттап болур.

Угаан кириер сүмелекчи
Уян таалал чүгле «Шында»
Ынчангаштың
85-тээн «Шынывыстың»
Ынаныштыг номчукчулары
көвүдезин.
«Шын» солун делгезин,
Курай! Курай! Курай! Курай!
Ранса ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай.
2010 ч. 07.22.

Салчак Молдурга чогаал-чының «Шын» солунун 70 чылынга тураскаадып бижээн шүлүүндөн одуруглар.

Сески классчы оолак шаамдан Четчип, буурул апаргымче,
Чеден харлаар
«Шынымның» сээң
Сеткил, нүүрүн — мээң нүүрүм.
Сен-даа хоочун,
мен-даа хоочун,
Чергелештир басып ора,
Улузувус мергени дег,
Угаан-бодал чулуун тарыыл!

Шынын бижип, айтып чоруур Шынчы солун, чончу солун.
Ырак-чоокта
болуушкуннарны оон,
Ылап шынын
билип алыр силер!

Баштак чугаа, чечен чугаа
База бижиер солун чүве.
85 чыл болуп турар
Юбилейлиг солун чүве.
Радослав САЙН.
Кызыл хоорай.

Чаа ном

«СИЛЕРГЕ ТУРАСКААТТЫМ»

Чырык черге чурттап чоруур дириг кижээ
Чыргал-тамчык, кударал-даа, чүү-даа тургай.
Чуртталганың коопаларын төндүр эргээш,
Чуду-кара эки-бакты ынчан билгей.

Бо одуруглар чоокта чаа «Силерге тураскааттым» деп ат-биле чырыкче үнгөн шүлүкчү, журналист Чкалов Мандыынчының ол өске оранче «аътта-ныпкан» соонда парлаттыганын номунда шүлүүндө одуруглар-дыр. Номну чогаалчының өөнүн ишти Шевермаа Успун-Дагбывна Тываның Ном үндүрер черинге парлаткан. Аныяндан кады чурттаан эжинге, ажы-төлүнүң адазынга хүндүлел-мөгейиниң демдээ-дир деп билдим.

«Силерге тураскааттым» деп сөөлгү номунда Ч.С.Мандыынчының үр аарып турган үезинде бижээн шүлүктери кирген хире, кайызын-даа номчурумга аажок дээштиг, сагыш-сеткилди доюлдуруптар күштүг, ханы уткалыг. Чогаалчы, журналист сөөлгү шүлүктөрүнүн чыындызын көрүп четтикпейн барза-даа, оон ажы-төлү, кады ажылдап чораан эш-өөрү, аныяк салгал бөгүн оон чогаалдарын сонуургап номчууру чугаажок.

Амыдыралда болуп турар болушкуннарны чечен-мергени-биле, бүзүрениг, тода бижип турары-биле оон шүлүктери үнелиг. Чижээлээрге, «Хоптак сеткил» деп шүлүүнде ажырымчы, мегечи, хоптак сеткилдиг кижилерни сойгалап кааны езулуг амы-дыралчы.

Хоптак сеткил, чазый чорук дуза-даа чок,
Хову сыңмас малдыг-даа бол, эвээш көстүр.
Алып, чиир-ле чүве болза, ушта согар,
Арын-нүүр-даа артында-ла калган болур.

«Эмин эрткен хоптак сеткил барза-барза,
Эззиниң-не бажын чиир» деп, салгалдарга
Эрте бурун шагдан тура угаангылар
Элдээртпейн дорт чагып чордулар чоп...

Чкалов Сааяевич Мандыынчы 1946 чылдың февраль 15-те Мөңгүн-Тайга кожуунун Хүрөң-Тайга деп черге төрүттүнгөн. Кызылдың 2 дугаар школасын 1965 чылда дооскан. Совет Армияның хүрээленинге шериг хүлээлгезин эрттиргеш, Мугур-Аксының көдээ клувунга ажылдап турган. 1970 чылда өг-бүлениң аайы-биле Кызылга көжүп келгеш, «Тываның аныяк-

тары» солунга корреспондентилеп, килдис эргелекчилеп ажылдаан. «Мээң Тывам эргизинге» деп шүлүктөрүнүн баштайгы ному 1990 чылда чырыкче үнгөн. Сөөлгү чылдарда Барыин-Хемчик кожуунун «Хемчиктин сылдызы» солунга килдис эргелекчилеп, харысалгалыг секретарьлап ажылдаан. Оон аңгыда ол редакцияның чанында «Мажалык» чечен чогаал каттыжышкынын хөй чылдарда удуртуп келген. Оон өөреникчилери Мария Күжүгет, Сергей Күжүгет, Эльза Ооржак, Зоя Күнзек (ам аравыста чок) болгаш өскелер-даа бо хүннерде хөйгө билдингир шүлүкчүлөр, прозачылар апарган, номнары парлаттыгылаан. А журналист Светлана Балчыр «Хемчиктин сылдызының» 25 чылынга тураскаадып чүүл бижээш, Чкалов Сааяевичини дагыныкчы башкым деп бижээн болгай. Үстүнде адын адааным Ч.С.Мандыынчының өөреникчилеринин чогаалдары кожуун, республика-даа солуннарының арыннарынга доктаамал үнүп турары өөрүнчүг. А «Мажалык» чечен чогаал каттыжышкыны республикада шыырак дээн чогаалдыкчы коллективтеринин бирээзи болуп артпышаан, аныяк салгалдың шүлүкчүлөрүн чонче үндүрүп, чаа-чаа аттарны ажыдып турар. Ол дээрже Лидия Ооржак, Сайлык Монгуш, Маадыр Сүрүң олар-дыр. Бо аныяктар шупту боттары шүлүк номнарын чырыкче үндүрген. «Мажалыкка» аныяктар-биле кады хоочуннар база кичээлдеп турарын билдир бис. Чоокта чаа «мажалыкчыларның» эң улуу Тарак-оол Бөвөй чок болган. Оон солун чогаалдары «Хемчиктин сылдызынга» хөй чылдарда удаа-дараа үнүп, аныяктарга өөредип болуп келген болгай.

Хоочун журналист, шүлүкчү Чкалов Сааяевич Мандыынчы 1993-1996 чылдарда Тыва Республиканың Дээди Хуралының бирги чыыжының депутаты болуп, Ак-Довурак хоорайны төлээлеп, Тыва Республиканың социал-экономика хөгжүлдесинге боттук үлүг-хуузу кириштирген.

Бо хүннерде чогаалчы бистиң аравыста чок-даа бол, оон сагыш-сеткил, бодал-хөөнү чону-биле кады хевээр, чүге дизе ол бүгү «өнчүзүн» Ч.С.Мандыынчы шүлүктөрүндө арттырып каан.

Серенмаа МААДЫР-ООЛ,
библиотекарь.

Юбилейиңер-биле!

Улуг-Хем кожуунун хоочуну Эник Хорлуевна Донг 75 харлап турар. Ол Чаатыда Талдыг-Чылангы деп төрүттүнгөн. Бодунуң күш-ажылчы базымын 16 харлыында саанчылап эгелээн, бүгү назынында аңаа ажылдааш, ат-сура саанчы атка четкен.

Эник Хорлуевна — эш-өөрзүрек, үнген-кирген чонунга ээлдек, аажок төлөпиг кижилеринин бирээзи. Эргим эжим каш одуругларны тураскааттым.

75 арт ажыр басып, чурттаан-даа бол,
Сергек-омаан хевээр-дир сен, күжүр эжим.
Ам бир катап 75-ти
Ажыр басып чурттааңыңа хөңнү-дүр сен.
Сагган сүдүн хемчээр болза,
Чаатының терең суу-даа сыык тур боор.
Шак ол сүттү санап, түннээр
Санакчы-даа, бухгалтер-даа тыылбас боор.

Юбилейинде черге чедир мөгейбишаан, бүгү-ле чедир киннерни, кадыкшылды күзеп, Улуг-Хемистин чараш кускап чедир сөңнеп тур мен, эргим эжим!

Кара-кыс Түлүшовна Хова

М.Б. Донгак — күш-ажылдың болгаш спорттун хоочуну. Үш уругларыныс шупту дээди эртемниг, ажылдап чоруурлар. Оглувус Марат база ол хүнде төрүттүнгөн.

Ынчангаш эргим кижилеривиске каң дег кадыкшылды, аас-кежикти, бүгү-ле чүүлдерге чедишкиннерни күзедивис.

Өөнүң ишти, уругу

КҮШ ЧОК ДЕП САНААР

Кызыл хоорайның №9 школасының 1993 чылда Көжелдеевич МОНГУШТУҢ адынга тывысканы Б.2 аттестаттың чиккенин барымдаалааш, ону күш чок деп сан

Өөредилге чылынга уткуш

ШКОЛАЧЫ ЯРМАРКАЛА

Кызылда школачы ярмарка уламчылап турар. Ону чаа чылынга тураскаадып эрттирип турар. Хоорай чурттакчы оон аалчыларынга эпиг болуру-биле, ону «Кызыл» а бажының чанында шөлде организастан. Аңаа сайгарлыкчыларның баартактары шуптузу сыңа берген.

Ук ярмаркаларны организастаарынга №1 болгаш №14 школар идепкейлиг киришкен. Хуу сайгарлыкчылар садып-саарып турар барааннарын чиик өртөккө садып турарлар. Кызылчылар, кожууннардан келгеннер спорт болгаш школа костюмнерин, кыс болгаш эр улустун хөйлеңнерин, идиктерни болгаш школачы херекселдерни чиик өртөккө садып ап турарлар. Чаа болгаш ажыл-лалга турган номнар садып турганнар чанынга хереклекчилер саны хөй болуп турар.

Халас идик-хеп үлөп турган столду аңгы организастаны солун. Күзөлдиг кижилер оон боттарынга халас идик-хепти шилип алыр аргалыг болган.

Баш бурунгаар санаашкыннар түннели-биле алырга, ярмаркага 500 ажыг хоорай чурттакчылары келген болуп турар. Кожууннардан келгеннер база бар. Ону чедип

алырынга баш бурунгаар тайылбыр ажил, аяс агаа болгаш Кызыл хоорайн тура болгаш уран чүүл таментизиниң белеткеп хөгжүмнүг көргүзүглө салдарлыг болган.

Август 21-де база бир эрткен. А август 28-тин болуп ярмарка эртенгини та ол-ла шөлге эртер. Чергелештир суббота Тыва эки турачылар куду көдээ ажил-агый продукцияларга ярмарказы база эртип турар.

Кызыл хоорайның мэрияларга киржил бараанын чиик өртөккө турар сайгарлыкчыларга, каш Социал политика талаа Культура болгаш уран чыгармачылыкта болгаш с

Күш-культура болгаш с партаментилеринге чет илередип турар.

Бисти

«СҮБЕДЕЙГЕ» — стол тенниси

Бо чылдың август 28-те «Субедей» спорт комплекзинге республиканың хөй дакпыр чемпиону, Тывага стол тенниси федерациясының үндезилекчиси Анатолий Серенниң кубогу дээш эр, херээжен улустун болгаш стол тенниси хоочуннарының аразынга Тыва Республиканың бирги чери дээш маргылдаа болур. Эгелээри 11.00 шакта.

«Энергострой» КХН

Кызыл хоорайның «Энергетиктер» микрорайонунда 11 дугаар бажында чаа 30 квартиралыг, чурттаарыга аажок таарымчалыг квартираларны садып тур.

1 өрээлдиг квартира — 44 дөрбелчин метр;
2 өрээлдиг квартира — 72 дөрбелчин метр.

Соңгаларын пластиктен кылган. Чылыг дамчыдылгазын, изиг болгаш соок сугларны квартиралар аайы-биле санап турар.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2а, телефоннары: 4-85-29.

Мобиль телефоннары: 8-923-268-9073, 8-905-920-4101.

БОДУНУҢ КВАРТИРАЗЫ БОЛУР!

«Ипотека агентилели» ААН болгаш Россияның Ажаалга банкызын дамчыштыр ипотека чээлизин берип турар.

ТӨӨГҮНҮ БИЛИР СЕН БЕ?

Республика Хүнүнде Алдан-Маадыр аттыг национал музейинге «Тыва дугайында 66 айтырыг» деп мөөрей болуп эрткен.

Аңаа «Аныяк гвардия», «Чаңгыс демниг Россия» партияларының кежигүннеринин каттышкан командазы биле Кызыл кожуун чагыргазының аныяк ажылдакчыларының командазы мөөрейлешкен.

Мөөрей 4 кезектен тургустунган. Команда бүрүзүндө оюнну эгелээри-биле эң дүрген боданыр, эң шалыпкын кижини шилип алыр. Мөөрейге Тываның географиязы, төөгүзү, алдарлыг кижилеринин, национал езу-чаңчылдарының дугайында айтырыглары салган. Чижээлээрге, Тыва Республика кайы хире шөлдү ээлеп турарыл, чурттакчы чонунун нити саны кажыл, ТР-ниң баштайгы найысылалы дээн ышкаш айтырыглар кирген.

Изиг-изиг чижилгениң түннелинде Кызыл кожуун чагыргазының аныяктар командазы тирилээн. Кайы-даа командага шыырак оюнну көргүскени дээш тураскаал суй белектерни тывыскан.

Бистиң корр.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: нитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделеда үш катап үнөр. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 7400. Чагыг 100. Номерни парлалгаже дужааганы: график езуугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.